

Мірило Юлія. Гендерні особливості особистості у юнацькому віці

Стаття-інтерв'ю присвячена висвітленню сутності та зміст гендерного розвитку особистості у юнацькому віці, охарактеризовано гендерні ролі та стереотипи, розглянуто питання гендерної соціалізації та ідентичності особистості у суспільстві. З'ясовано зміст взаємозв'язку фемінності та маскулінності з акцентуаціями характеру ранніх юнаків.

Ключові слова: гендер, гендерні ролі, гендерні стереотипи, гендерна соціалізація, гендерна ідентичність, фемінність, маскулінність, акцентуації характеру.

Запитання: *Наскільки питання гендерного розвитку є поширене в сьогоднішніх умовах?*

Відповідь: У сучасній Україні питання гендерного розвитку особистості набувають особливої актуальності і в умовах розбудови громадського суспільства, бо саме в культурі виробляється не лише гендерна поведінка, а й концепція чоловічої та жіночої психології.

Інтерес до цієї проблеми зумовлений тим, що категорія статі - одне з найважливіших історико-культурних та соціальних надбань людства; чинник статі спрацьовує як на найбільш ранніх, так і найбільш пізніх періодах людського життя, тобто становить постійну і стабільну характеристику онтогенетичної еволюції людства. Варто зауважити, що онтогенез людини розкривається як послідовна зміна вікових періодів, однією з ознак якої є розгортання сценарію статевих метаморфоз.

Запитання: *В чому полягає сутність поняття «гендер»?*

Відповідь: Гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі.

Поняття, як і люди, мають свій вік і місце народження. Термін *гендер* виник у Великій Британії. У перекладі з англійської мови гендер буквально означає граматичний рід –

чоловічий, жіночий, середній. Надалі це поняття почало означати соціо-статеві характеристики статі, на відміну від власне біологічних (генетико-морфологічних, анатомічних, фізіологічних) – із властивими їй характеристиками способу життя, поведінки, намірів і прагнень тощо.

Гендер стосується не тільки чоловіків та жінок як окремих індивідів, а й характеризує відносини поміж ними як соціально-демографічними групами та гендерні відносини в цілому - те, як реалізуються соціальні ролі жінок і чоловіків, дівчаток та хлопчиків, як вони соціально вибудовуються.

Запитання: Поняття гендер та стать є тотожними?

Відповідь: Гендер відрізняється від поняття «sex», яке перекладається як «стать», тобто як здатність або нездатність виношувати й народжувати дітей. Біологічна стать виражає природні, біологічно задані відмінності між чоловіком і жінкою. Якщо стать задається природньою, то гендер конструюється соціально та зумовлений культурою суспільства в конкретний історичний період. Так, поняття «гендер» (рід) означає стать як соціальне явище, як усе те соціальне, що утворюється над біологічною статтю. Гендер характеризує осіб і жіночої, й чоловічої статей, будучи продуктом соціалізації.

Запитання: Що Ви можете сказати про ідентичність особистості?

Відповідь: Ідентичність – одна з найсуттєвіших характеристик людини, без якої вона не може існувати як свідомо автономна особистість. Водночас ідентичність досить складна й різноманітна. Залежно від обставин вона виступає в різних якостях. Можна говорити про цілу множину, або про систему ідентичностей, які актуалізуються в різних ситуаціях, що відповідають різним соціальним ролям. Виділяють *соціальну ідентичність* та *рольову ідентичність*.

Рольова ідентичність, яку можна розглядати як окрему форму соціальної ідентичності, - це ідентичність, зумовлена соціальними ролями, тобто культурно прийнятними соціальними очікуваннями до відповідних видів поведінки, характерних для певних соціальних позицій.

Статева ідентичність, яку можна вважати однією з найістотніших із усіх рольових ідентичностей, пов'язана з розділенням людей на групи чоловіків та жінок і усвідомленням належності людини до тієї чи іншої статі. Вона полягає в

переживанні своєї відповідності статевим ролям, тобто таким формам поведінки, які зумовлені біологічними відмінностями між статями (що стосується насамперед сексуальної поведінки та сексуальних почуттів, народження дітей тощо).

Затитання: *Як відрізняються поняття «статева ідентичність» та «гендерна ідентичність»?*

Відповідь: Якщо статева ідентичність – це переважно усвідомлення себе представником тієї чи іншої статі, то гендерна полягає в переживанні своєї відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі (або таким, що приписуються представникам певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією).

Затитання: *Що таке гендерна соціалізація особистості?*

Відповідь: Гендерна соціалізація є процесом спрямованих і спонтанних впливів на особистість, що допомагає їй засвоїти норми, правила поведінки та установки відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення статей у суспільстві, робить повноцінним чоловіком чи жінкою і прилучає її до усталеної системи гендерних ролей.

Затитання: *Як розуміти поняття «гендерна роль»?*

Відповідь: В понятті «гендерна роль» підкреслюються вимоги і очікування суспільства щодо поведінки особистості тієї або іншої статі. Це поняття виступає ланкою зв'язку між особистістю і соціумом, між культурою суспільства і структурою особистісних рис.

Від народження кожна людина одержує приписаний статус відповідно до статі тобто статус дівчинки/жінки та хлопчика/чоловіка з відповідними очікуваннями щодо їхньої поведінки. Проте гендерні соціальні ролі не слід розуміти як поділ усіх соціальних статусів, а відповідно, й ролей, на такі, що їх можуть виконувати лише чоловіки або жінки. Біологічно зумовленими, а отже, неможливими до виконання представником протилежної статі є лише кілька ролей: вагітної жінки, матері, годувальниці груддю, дочки, дружини, бабусі тощо – для жінок та генетичного батька, чоловіка, сина тощо – для чоловіків. Усі інші соціальні ролі, які мають гендерне маркування, тобто очікування щодо виконання представниками однієї з двох статей, зумовлені соціально-культурними, а не

біологічними чинниками. Іншими словами, доглядати й навчати дітей, прати, прибирати, куховарити, вишивати, ткати, виконувати секретарську роботу, забивати цвяхи, ремонтувати, видобувати вугілля, пілотувати літаки, здійснювати наукові відкриття, керувати, підіймати штангу може будь-хто, незалежно від біологічної статі.

Запитання: Гендерні стереотипи виявляються як?

Відповідь: Гендерні стереотипи, як узагальнені уявлення про чоловіків і жінок, виявляються насамперед як гендерно-рольові стереотипи, що стосуються прийнятності різноманітних ролей і видів діяльності для чоловіків і жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто психологічних та поведінкових характеристик, притаманних чоловікам і жінкам. Ці два компоненти гендерних стереотипів тісно пов'язані між собою. Переважна прийнятність якої-небудь соціальної ролі для людини певної статі обґрунтовується мірою наявності в неї певних рис і характеристик. Зокрема, індивіди зазвичай вважають соціально-професійну роль льотчика прийнятнішою для чоловіків, оскільки ті витривалі, неемоційні, здатні зосередитися, краще обізнані з тонкощами техніки, а роль соціальної працівниці - для жінок, яким більшою мірою притаманні такі риси, як чуйність, співчуття, вміння налагоджувати стосунки з оточенням.

Запитання: Фемінність і маскуліність – це ознаки мужності та жіночності?

Відповідь: Маскуліність та фемінність швидше є системою властивостей особистості, що традиційно вважаються чоловічими чи жіночими. Це такі особливості людини (насамперед - психологічні), які визначають відповідність власній психологічній статі; гендерно-рольовим нормам і стереотипам, типовим для чоловіків та жінок форм поведінки, стилям життя, способам самореалізації, вибору відповідних цінностей, установок тощо.

Типовими маскулініними якостями вважаються інтелект, раціональність, незалежність, активність, сила (як фізична, так і психологічна, чи сила характеру), авторитарність, агресивність; стриманість в емоційних проявах, схильність до ризику, здатність до досягнень. Типовими фемінними якостями вважаються емоційність, м'якість, слабкість, турботливість, практичність, консервативність, інтуїтивність, реалістичність,

комунікативність, сензитивність, емпатійність. Для жінки важливо, щоб її зрозуміли, їй необхідно, щоб хтось розділив її почуття, висловив своє ставлення до неї, психологічні стосунки для жінки важливіші, ніж результат діяльності. Для чоловіка важливо вважатися компетентним, бути визнаним, йому треба досягнення своїх цілей, результат розв'язання задачі важливіший за систему стосунків, які супроводжують процес розв'язання.

Затитання: *Риси маскулінності притаманні лише чоловікам, а фемінність – жінкам?*

Відповідь: Традиційні риси маскулінності притаманні не лише чоловікам, так само як фемінність – не є тільки жіночою характеристикою. Практично кожна фемінна чи маскулінна якість може траплятись як у чоловіків, так і в жінок. В житті сучасного суспільства трапляється чимало фемінних чоловіків і маскулінних жінок (тут ідеться переважно про психологічні характеристики).

Останніми роками спостерігається загальна тенденція певної фемінізації чоловічої поведінки й маскулінізації жіночої, що позначається на таких сферах, як вибір професії, одяг тощо.

Затитання: *Чи можливе поєднання високого розвитку фемінності та маскулінності в одній людині?*

Відповідь: Так. Поєднання високого розвитку фемінності та маскулінності в одній людині (незалежно від її статі) дістало назву андрогінність. Андрогінія (грец. - двостатевий) - багатомірна інтеграція проявів емоційно-експресивного (жіночого) та інструментального (чоловічого) стилів діяльності, свобода тілесних експресій, відсутність жорсткого диктату статевих ролей, емансипація обох статей.

У психології особистості андрогінія розглядається як особистісна характеристика, не пов'язана з порушеннями статевого розвитку, статевої та гендерної ідентичності або статево-рольової орієнтації. Розвинута андрогінія в людини, незалежно від її статі, передбачає багатий арсенал і гнучкість її гендерно-рольової поведінки, високі соціально-адаптивні здібності та інші важливі якості. Наприклад, помічено, що обдарованим людям часто властива висока андрогінія. Крім того, вона може знімати обмеженість чоловічих і жіночих гендерних ролей, знижувати внутрішні конфлікти, пов'язані з неприйняттям своєї другої сутності. Андрогінна модель

статевих і гендерних ролей має перевагу перед іншими моделями, хоча й вона не досконала.

Затитання: *Чи стикаються високомаскулінні чоловіки і високофемінні жінки з труднощами адаптації в сучасному суспільстві?*

Відповідь: Так. Високомаскулінні чоловіки і високофемінні жінки мають більше труднощів у тих видах діяльності, які не відповідають традиційним статевим ролям стереотипам, тоді як андрогінні особистості з високими потенціями маскулінності і фемінності легше змінюють тип і стиль діяльності залежно від умов, менше піддаються стресам.

Затитання: *Які ж виділяють статеві-рольові типи?*

Відповідь: Загалом виокремили вісім статевих ролей: маскулінні чоловіки (нечутливі, енергійні, честолюбні); маскулінні жінки (наділені сильною волею, схильні змагатися з чоловіками і претендувати на їх місце у професії, соціумі, сексі); фемінні чоловіки (чутливі, цінують людські стосунки і досягнення духу, нерідко належать до світу мистецтва); фемінні жінки (архаїчний тип абсолютно терплячої жінки, що охоче погоджується бути "фоном" у житті близьких людей, характеризуються витримкою, вірністю і відсутністю егоїзму); андрогінні чоловіки (поєднують у собі продуктивність і чутливість, нерідко обираючи гуманні професії лікаря, педагога тощо); андрогінні жінки (здатні розв'язувати цілком чоловічі завдання, використовуючи жіночі засоби (гнучкість, комунікабельність); недиференційовані чоловіки і жінки (часто не вистачає лібідю в широкому значенні слова, вони страждають від нестачі життєвих сил).

Затитання: *Чи існує тісний зв'язок між рисами фемінності та маскулінності юнаків з їхніми проявами акцентуації характеру?*

Відповідь: Так, спостерігається тісний взаємозв'язок фемінності – маскулінності з проявами акцентуації характеру. Дослідження показують, що у маскулінних юнаків є наявність 100% гіпертимної акцентуації, яка характеризується ініціативністю, енергійністю та оптимістичністю, а також демонстративна 80%, яка виявляються через надмірну схильність до самопрезентації та підвищене бажання привертати до себе увагу, що є виявленням особистісного егоцентризму та тенденції до домінування. Високі маскулінні

показники також супроводжуються мінливістю настрою, який виявляється у циклотомічній акцентуації, яка становить 80%.

Проявом психологічної фемінності юнаків є підвищена емоційність та чутливість – емотивна акцентуація, а орієнтація на фемінні ідеали супроводжується надмірною мінливістю настрою, зокрема, чергуванням афективних та депресивних станів та психічною невірноваженістю – застрягаюча акцентуація.

Серед дівчат наявність маскулінних якостей визначає їх схильність до домінування – гіпертивної акцентуації 100%, що є типовим виявленням внутрішньої мужності, а також демонстративні прояви – демонстративна акцентуація 100%, що відображають бажання привертати до себе увагу та обумовлені більшою впевненістю в собі жінок з вираженими маскулініними характеристиками.

Фемінні риси здійснюють досить подібний вплив на особистісні прояви жінок, а саме: визначають вираженість демонстративної акцентуації, що обумовлено підвищеною експресивністю та емоційністю фемінних дівчат, а також досить сприятливим чином впливають на розвиток в них орієнтації на успіх.

Висновки. Дослідження взаємозв'язку фемінності-маскулінності з акцентуаціями характеру особистості в юнацькому віці, показують значущий вплив маскулінно-фемінних складових психологічної статі на особистісні риси жінок та чоловіків. Риси психологічної статі є взаємозалежні з акцентуаціями характеру особистості.

Джерела:

1. Берн Ш.М. Гендерная психология: Учебник / Ш. М. Берн. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2001. – 320 с.
2. Бутурлим Т.О. До проблеми формування гендерної культури старшокласників / Т. Бутурлим // Рідна школа. – 2009. – №12. – С.22-25.
3. Васютинський В.О. Владно-підвладні аспекти статево-рольової і гендерної взаємодії / В. Васютинський // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №7. – С. 21-31.
4. Веленко А. Ю. Гендерні стереотипи та їх вплив на формування особистості школяра / А. Веленко // Психолог. – 2008. – №11. – С. 1-23.
5. Городнова Н.М. Гендерний розвиток особистості / Н. М. Городнова. – К.: Шк. Світ, 2008. – 128 с.
6. Грушко В.С. Акцентуації характеру: Хрестоматія / В.С. Грушко. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2008. – 352 с.
7. Заброцький М. М. Основи вікової психології: Навчальний посібник / М.М. Заброцький. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2003. – 112с.

8. Завгородня О.С. До проблеми психологічного змісту фемінності та маскулінності / О. Завгородня // Освіта і управління. – 2002. – №4. – С.87-96.
9. Корнієнко І.В. Цінності та ціннісні орієнтації старшокласників: гендерний аспект / І. Корнієнко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – №1. – С. 147-156.
10. Максименко С. Д. Загальна психологія: Навч. посібник / С. Д Максименко, В.О. Соловієнко. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
11. Майерс Д.Д. Социальная психология: Учебник / Д. Д. Майерс. – СПб.: Питер, 2007. – 794 с.

Стаття надійшла 23 травня 2016 р.